Rapport Länsmuseet Gävleborg 2022:32

ROSENLÖFS TRYCKERIMUSEUM

Antikvarisk medverkan vid omläggning av tak

Åsen 5:61
BM 114
Ovansjö socken
Sandvikens kommun
Gävleborgs län
2023

Ulrika Olsson

Slutrapport
Lst dnr: 9727–2022, 9452–2022
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG

Rosenlöfs tryckerimuseum

Antikvarisk medverkan vid omläggning av tak

Åsen 5:61
BM 114
Ovansjö socken
Sandvikens kommun
Gävleborgs län
2023

Rapport 2023:38
Ulrika Olsson

LÄNSMUSEET
GÄVLEBORG

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se

Utgivning och distribution:
Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2023
Omslagsbild: De tegelklädda taken sedda från lift vid slutbesiktningen 2023-08-31. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg.
Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.
ISSN 0281–3181
Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter 4
Sammanfattning 5
Antikvarisk slutbedömning 5
Karta 6
Lagskydd 6
Historik och beskrivning 6
Orsaker till åtgärder 7
Utförda arbeten 11
Etapp 1 – Flygeln ut mot Korsikavägen år 2022 11
Etapp 2 – Övriga tak år 2023 13
Huvudbyggnadens tak 13
Den nordöstra flygelns tak 20
Plåtklädda takfall på norra lilla utbyggnaden samt på pulpettak mellan flyglarna 22
Stuprör som anslutits till markrör 24
Avvikelser från beslut 25
Övriga antikvariska iakttagelser 25
Källor 26

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	9727–2022, 9452–2022
Länsstyrelsens beslutdatum:	2022-11-08, 2022-11-11
Länsmuseet Gävleborgs diarienummer:	2022–300/311
Projekttid:	oktober 2022 - augusti 2023
Platsbesök:	2022-10-18, 2023-01-03, 2023-06-12, 2023-08-31
Antikvarisk medverkan:	Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie
Beställare:	Sandvikenshus AB, Att: Maria Sjöberg
Medverkande firmor:	Rodab Plåtslageri Pierre Bygg

Sammanfattning

Under närmare ett års tid, med start i oktober 2022, har åtgärder utförts på taken på Rosenlöfs tryckerimuseum i Ovansjö. Arbetena har varit uppdelade i två etapper. Takomläggningen på den sydöstra flygeln utfördes hösten 2022, medan resterande takarbeten utfördes under vår och sommar 2023. Arbetena har omfattat omläggning av tegelklädda tak, målning av befintliga plåttak samt byte av plåtdelar i ränndalar, fotplåt och nockplåt. Skorstenarnas övre skift och pipor har murats om, beslag och huvar har åtgärdats samtidigt som taksäkerheten har förbättrats i form av takbrygga, taklucka och snörasskydd. Det pressade lerteglet som ligger på takfallen på den nordöstra flygeln har till största del kunnat återanvändas. De olika byggnadskropparna har därtill försetts med nya markanslutna stuprör och hängrännor.

Maria Sjöberg från Sandvikenhus har ansvarat för projektledning, takarbetena är utförda av Rodab Plåtslageri efter framtagna handlingar från samma firma. Besluten från Länsstyrelsen Gävleborg är daterade 2022-11-08 och 2022-11-11. Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie på Länsmuseet Gävleborg har anlitats för den antikvariska medverkan. Fyra platsbesök har skett under projekttiden: 2022-10-18, 2023-01-03, 2023-06-12 och 2023-08-31. Länsmuseet Gävleborg besökte Rosenlöfs tryckerimuseum redan 2022-04-12, då planerna på takrenoveringen började ta form.

Antikvarisk slutbedömning

Antikvarisk medverkande gör bedömningen att takarbetena på Rosenlöfs tryckerimuseum till största del har utförts i enlighet med beslutet från Länsstyrelsen Gävleborg.

Antikvarisk medverkande godkänner de utförda arbetena ur kulturhistorisk synvinkel.

Karta

Figur 1. Rosenlöfs tryckerimuseum är inringat. Karta ur Digitala Planarkivet.

Lagskydd

Rosenlöfs tryckerimuseum är skyddad som byggnadsminne och omfattas därmed av Kulturmiljölagens 3:e kapitel.

Historik och beskrivning

Historiken nedan är hämtad ur *Förslag till Skyddsbestämmelser för byggnadsminnet Rosenlöfs tryckeri, Åsen 5:60, Ovansjö socken, Sandvikens kommun.*

Under 1800-talet skedde en närmast explosionsartad utveckling inom den grafiska branschen. Faktorer som den ökade läskunnigheten, massmediernas framväxt, samhällets institutionalisering och nya ljuskällor som gasljus och fotogen skapade en lysande marknad för små och stora tryckeriföretag. Marknaden var inte heller bara begränsad till de större städerna. Även i småorterna fanns ett växande behov av tryckta produkter. Rosenlöfs tryckeri i Kungsgården är ett exempel på hur en sådan, lokal efterfrågan på kort tid kunde skapa ett företag med avsättning på en större marknad.

Tryckeriet startades 1886 av Helmer Rosenlöf (1867–1896). Enligt ett bevarat brev från 1887 var firmans första uppdrag att trycka valsedlar. Under de första åren kombinerades accidenstryckeriet med försäljning av lantbruksprodukter som havre, potatis, gödningsmedel och grisar.

Rörelsen växte och 1890 gick Helmer samman med sin bror Ruben (1861–1938) under namnet Bröderna Rosenlöfs Accidenstryckeri AB. Företagets specialitet var kontorsmaterial som blanketter, fakturor och kontorsböcker, med avsättning i hela Norrland. Efter Helmers död 1896 drev Ruben Rosenlöf företaget ensam till 1937, då han sålde rörelsen till de anställda. 1930 var företaget som störst, med 15 anställda. Sätteriet från 1909 rymmer omkring 150 typsnitt för handsättning.

Under 1960-talet gick verksamheten vid Rosenlöfs allt sämre, kanske beroende på att man inte följde med i den allt snabbare tekniska utvecklingen. Satsningar på inköp av ny utrustning som automatisk cylinderpress och sättmaskin slog fel. Moderna tekniker som offsettryckning och fotosättning infördes aldrig. Personalstyrkan minskades till 4–5 anställda. När företaget gick i konkurs 1974 övertogs tryckeriet av Sandvikens kommun och fick stå kvar i orört skick med all utrustning. 1981 köptes också det intilliggande bostadshuset, ”Rosentorp”, som fram till 1942 hade hört ihop med tryckeriet. Bostadshuset såldes dock senare till privatpersoner.

Relativt snart väcktes tanken på att göra det nedlagda tryckeriet till ett levande grafiskt arbetsplatsmuseum och våren 1983 öppnades museet. Här trycks fortfarande handsatta produkter på beställning. Museiverksamheten bedrivs av föreningen Rosenlöfs vänner.

Orsaker till åtgärder

Stora delar av taken var i dåligt skick. De tvåkupiga lertegelpannorna var trasiga och hade gått isär. Plåten i ränndalarna var uttjänt, liksom hängrännor och stuprör. På huvudbyggnadens tak fanns läckage kring det lilla takfönstret på det östra takfallet, liksom kring ett ventilationsrör på det västra takfallet. Takfönstret höll inte godkända mått. Fogen i de övre skiften i skorstenarna hade vittrat och beslagen kring skorstenarna var uttjänta. Skyddande huvar saknades. Taksäkerheten var undermålig eller saknades helt. Falsade tak på låg del mellan flyglarna samt på liten utbyggd del på norra gaveln, var i behov av målningsbehandling.

Takteglet på den nordöstra flygeln är av en annan typ än på övriga takfall. Teglet här är av en pressad typ, tillverkat på Nyrönnings tegelbruk i Storvik. En del av dessa pannor var skadade och helt uttjänta.

Figur 2 och 3. Stora byggnadskroppens västra takfall 2022-04-12. Teglet hade hamnat ur läge och flera takpannor var söndervittrade. Läckage fanns vid ventilationshuven och takfönstret. Foto: Ulrika Olsson, 2022-04-12.

Figur 4. Den nordöstra flygelns tak är klätt med pressat tegel tillverkat på Nyrönnings tegelbruk i Storvik. Foto: Ulrika Olsson, 2022-10-18.

Figur 5. Den nordöstra flygelns takfall med pressat tegel tillverkat på Nyrönnings tegelbruk i Storvik. Ytan som förenar de båda takfallen var panelklädd. Ett plåtbeslag var uppdraget mot panelen. Foto: Ulrika Olsson, 2023-06-12.

Figur 6 och 7. Närbilder på det pressade takteglet på den nordöstra flygeln.
Foto: Ulrika Olsson, 2023-06-12.

Figur 8. Hörnet mellan den låga sammanbindande delen och den nordöstra flygeln. Markytan mellan flyglarna var fuktig och marken under vissa stuprör hade i det närmaste undermerat murarna. Foto: Ulrika Olsson, 2022-10-18.

Figur 9. Den låga utbyggnaden på huvudbyggnadens norra gavel innan påbörjade arbeten. Notera även plåtinklädnaden mellan taken på den nordöstra flygeln och huvudbyggnaden. Foto: Ulrika Olsson, 2022-10-18.

Utförda arbeten

Etapp 1 – Flygeln ut mot Korsikavägen år 2022

I etapp 1 åtgärdades taket på flygeln utmed Korsikavägen. Arbetet utfördes under hösten 2022.

Det gamla tvåkupiga lerteglet revs av, liksom läkt och underliggande masonit. Omkring 5–6 kvadratmeter av takpanelen har bytts ut till nytt virke. Brädor i samma dimension och utformning med ursågade rillor på undersidan, har använts vid lagningarna.

På panelen har lagts fiberduk av fabrikat Mataki Haloteen 380. Beslag mot huvudbyggnadens fasad är utförd i falsad zinkmagnesiumplåt. Ny strö- och bärläkt har monterats innan det nya tvåkupiga lerteglet av fabrikat Monier, har lagts på plats. Några pärlspontbrädor i takfoten har bytts ut till nytt hyvlat virke i samma dimensioner. Panelen har målats in med linoljefärg från Engvall & Claesson, kulör NCS 2005-Y20R, ljust brungrå lika fasadpanelen.

Till nya vindskivebeslag, hängrännor och stuprör har använts plåt i zinkmagnesium. Stuprören har skarpa vinklar och är anslutna till hängrännorna genom vattkupor. På takfallet mot Korsikavägen har återmonterats de röda snörasskydden av typen rör. Dessa var relativt nyligen tillkomna på taket och kunde därför återanvändas. Nockräcke i röd kulör har tillkommit på det norra takfallet. En kort takstege i röd kulör leder upp till nockräcket. Stegen är monterad på det norra takfallet, nära huvudbyggnadens östra fasad.

Figur 10. Slutbesiktning av takarbetena på flygeln utmed Korsikavägen. Taket har lagts om med nytt tvåkupigt lertegel från Monier och försetts med nya vindskivebeslag, hängrännor och stuprör i zinkmagnesium. Snörasskydden är återanvända. Foto: 2023-01-03.

Figur 11. Flygeln utmed Korsikavägen från lift. Här syns också nockräcket som är monterad på det norra takfallet och som nås med en stege monterad på det norra takfallet nära huvudbyggnadens kropp. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Figur 12. Här syns det norra takfallet på flygeln utmed Korsikavägen. Notera takstegen som leder upp till nockräcket. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Etapp 2 – Övriga tak år 2023

I etapp 2 åtgärdades övriga tak på anläggningen. Arbetena utfördes under sommarsäsongen 2023. De tak som omfattas är: huvudbyggnadens tak, en mindre utbyggnad på huvudbyggnadens norra gavel, taket på den nordöstra flygeln samt det låga flacka plåtklädda pulpettaket mellan flyglarna

Huvudbyggnadens tak

Det gamla tvåkupiga lerteglet revs av, liksom läkt och underliggande masonit. Omkring 1,5 kvadratmeter av takpanelen har bytts ut till nytt virke. Det lilla takfönstret på det östra takfallet har ersatts av en taklucka med godkända mått, 0,7 x 0,9 meter i zinkmagnesium. Ventilationshuven har bytts ut till en ny huv i falsad plåt i zinkmagnesium. Tidigare skorstensbeslag demonterades. 2–3 tegelskift har murats om i skorstenarna, ommurning har även skett i piporna. Piporna har försetts med kajnät. Skorstenarnas beslag har bytts ut till nya i falsad zinkmagnesium. Skorstenarna har försetts med platta huvar i zinkmagnesium. Plåten i samtliga ränndalar har bytts ut till ny falsad plåt i zinkmagnesium. Det samma gäller för plåtklädda ytor i anslutning till den nordöstra flygelns tak.

På takpanelen har lagts fiberduk av fabrikat Mataki Haloteen 380. Ny strö- och bärläkt har monterats innan det nya tvåkupiga lerteglet av fabrikat Monier, har lagts på plats.

I anslutning till takluckan har tillkommit taksäkerhet i form av en 10 meter lång takbrygga i stålplåt i röd kulör som smälter väl in mot det underliggande lerteglet. Båda takfallen har försetts med snörasskydd av typen rör i röd kulör. Till nya vindskivebeslag, hängrännor och stuprör har använts plåt i zinkmagnesium. Stuprören har skarpa vinklar och är anslutna till hängrännorna genom vattkupor.

Figur 13. Under pågående takomläggning på huvudbyggnadens tak. Här syns takduken, läkten och det nya tvåkupiga lerteglet från Monier. Foto: Ulrika Olsson, 2023-06-12.

Figur 14 och 15. Murverket i skorstenarnas övre skift var i dåligt skick och fick därför muras om. Foto: Rodab Plåtslageri, juni 2023.

Figur 16. Ommurning av skorstenarnas övre skift, liksom pipor är färdigställt. Foto: Rodab Plåtslageri, juni 2023.

Figur 17. Nya beslag och platta huvar på skorstenarna i zinkmagnesium. Notera kajnätet under huven. Foto: Rodab Plåtslageri, juni 2023.

Figur 18. Nya skorstensbeslag och huvar har tillverkats i zinkmagnesiumplåt. Foto: Rodab Plåtslageri, juni 2023.

Figur 19. Nytt skorstensbeslag i zinkmagnesium. Foto: Rodab Plåtslageri, juni 2023.

Figur 20. Tidigare fanns på det östra takfallet ett litet takfönster. Detta har nu ersatts med en taklucka i godkända mått. Vid fototillfället har takbryggan ännu inte monterats.
Foto: Ulrika Olsson, 2023-06-12.

Figur 21. På huvudbyggnadens tak har snörasskydd av typen rör monterats på båda takfallen.
Foto: Ulrika Olsson, 2023-06-12.

Figur 22. Ränndalar och vindskivebeslag är i zinkmagnesium. Foto: Urika Olsson, 2023-06-12.

Figur 23. Den nya ventilationshuven är klädd med falsad plåt i zinkmagnesium. Foto: Rodab Plåtslageri, juni 2023.

Figur 24. Slutbesiktning av takarbetena från skylift. Närmast i bild syns huvudbyggnadens tak, högst upp i bild den nordöstra flygelns tak och till höger taket på flygeln utmed Korsikavägen. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Den nordöstra flygelns tak

Det pressade lerteglet från Nyrönnings tegelbruk i Storvik demonterades varsamt inför åtgärder på takfallen. Läkten revs av.

Den mellanliggande vertikala ytan mellan de båda takfallen har klätts med plåt som målats in med Zombiprimer Vit A-bas utomhusfärg av fabrikat Carasklin i kulör NCS S2005-Y20R, det vill säga i samma kulör som träpanelen hade närmast innan renoveringen. Dessa delar var särskilt utsatta eftersom teglet inte kragade ut i önskvärd mån. Inklädnaden med falsad plåt är en lösning som ansågs lämplig för att skydda trädelar som är svåra att nå vid underhållsåtgärder, utan att karaktären i taket tar skada.

Takpanelen skyddas av fiberduk av typen Mataki Haloteen 380. Ny strö- och bärläkt har monterats. Det pressade lerteglet som var i gott skick tvättades med hetvattentvätt. De flesta pannor kunde återanvändas, endast det nedre takfallet mot norr har behövts kompletteras med nytt tegel – tvåkupigt lertegel av fabrikat Monier. Detta takfall är inte möjligt att se vare sig invändigt eller från marken. Flygelns takfall har försetts med nockplåtar i zinkmagnesium. Till nya hängrännor och stuprör har använts plåt i zinkmagnesium. Stuprören har skarpa vinklar och är anslutna till hängrännorna genom vattkupor.

Figur 25. Rengjorda takpannor räckte till alla takfall utom det nedre takfallet på baksidan. Nockplåtar liksom plåttäckningen mellan flygeln och huvudbyggnaden är utförda i zinkmagnesium. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Figur 26. Panelen mellan de båda taken har klätts in med falsad plåt som är målad i samma kulör som panelen tidigare hade. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Figur 27. Närbild på rengjort pressat taktegel samt på plåtinklädnaden mellan de båda takfallen. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Plåtklädda takfall på norra lilla utbyggnaden samt på pulpettak mellan flyglarna

De befintliga plåttäckningarna har rengjorts och därefter målats för att likna nytillkomna ytor i zinkmagnesium. Plåttäckningarna är roskskyddsmålade med Abratex Mönja Aqua. Därefter är de slutstrukna med Abratex Top 40 Aqua. Kulör: Zinkgrå. Till nya hängrännor och stuprör har använts plåt i zinkmagnesium. Stuprören har skarpa vinklar och är anslutna till hängrännorna genom vattkupor. Vid slutbesiktningen 2023-08-31 var taket på den lilla utbyggnaden fortfarande inklätt.

Figur 28. Pulpettaket som binder samman de båda flyglarna. Plåten är målad i kulör zinkgrå. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Figur 29. Närbild på taket på den lilla utbyggnaden på huvudbyggnadens norra gavel. Närbild på renoverad plåttäckning. Plåten är målad i kulör zinkgrå. Vattkupor och stuprör är nya i zinkmagnesium. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Stuprör som anslutits till markrör

Markytorna mellan flyglarna var väldigt fuktiga. Utkastare från flera stuprör här förvärrade förhållandena ytterligare då stora mängder regnvatten leddes ner i marken och underminerade vissa av murarna. Samtliga stuprör i mellanutrymmet, vid gavlarna samt på den norra sidan har anslutits till markrör.

Figur 30. Den östra gaveln på den nordöstra flygeln. Här syns ett av stuprören som är anslutna till markrör. Foto: Ulrika Olsson, 2023-08-31.

Avvikelser från beslut

Som grund för länsstyrelsens beslut ligger e-post 2022-11-04 ”Målning av plåttaket” från Maria Sjöberg med tidigare information från Rodab Plåtslageri, i vilken det framgår att befintlig plåt ska målas med linoljefärg från norska Gjøco, enligt fabrikats rekommendationer, i beslutad kulör Zinkgrå. Senare samma datum bekräftar antikvarisk medverkande och länsstyrelsen både kulör och färgtyp.

Plåttaken har nu målats med Abratex färgsystem, vilket är ett vattenburet system. Antikvarisk medverkande har inte varit delaktig i dialogen kring byte av färgtyp.

Målningen är utförd och det är ej aktuellt att göra om målningsarbetena. Nästa gång plåttaken ska målas är det viktigt att det görs med en färgtyp som är godkänd av Länsstyrelsen Gävleborg.

Övriga antikvariska iakttagelser

Plåten i zinkmagnesium valdes framför galvaniserad plåt. Plåttypen har liknande yta som galvaniserad plåt men har bättre hållbarhet, enligt Rodab Plåtslageri.

Källor

Förslag till skyddsbestämmelser för byggnadsminnet Rosenlöfs tryckeri, Åsen 5:60, Ovansjö socken, Sandvikens kommun, remiss från Länsstyrelsen Gävleborg, 2022-02-10, ärendenummer: 432-3761-2012

Rodab Plåtslageri. Åtgärdsbeskrivning och kostnader ”Takrenovering av flygeln ca 175 kvm enligt bifogad bild” 2022-09-07.

E-post till länsstyrelsen 2022-11-04 rörande målning och kulör på färg för plåttak. Okej från antikvarisk medverkande samt länsstyrelsen i samma tråd senare samma datum.

E-post från länsstyrelsen 2022-11-07 rörande optioner rörande åtgärder för taket på den nordöstra flygeln.

Rodab Plåtslageri: Åtgärdsbeskrivning och kostnader ”Takrenovering av hela stora taket samt nordöstra flygeln baksidan” inkl 3 optioner 2022-11-03

Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se